

Kérész Gyula
nyugdíjas tudományos kutató (szociológus-közgazdász-történész),
Budapesten él, e-mail: kereszgyula@gmail.com
Dr. Bartalos Erzsébet
Alistálon él, e-mail: alba2@post.sk

Adalékok a szövegalkotás vizsgálatához

A Katedra folyóirat eszmei támogatásával a 2011/12-es tanévben kutatást végeztünk az írásbeli szövegalkotással kapcsolatban négy szlovákiai magyar tannyelvű alapiskola és négy magyarországi általános iskola negyedikes tanuló között. A következő tanévekben ezt „mélységi” vizsgálatokkal egészítettük ki. (Az alap- és az általános iskolák között az a különbség, hogy az előbbieket 9, az utóbbiak 8 osztályosak.) A vizsgálat-hoz azért választottunk negyedikeseket, mert az iskolák zömében a negyedik tanévben tanítják a különböző jellegű fogalmazásokat (leíró és elbeszélő fogalmazás, levél, napló stb.) A fogalmazási képesség fejlesztése természetesen már jóval korábban, az óvodai és az otthoni anyanyelvi neveléssel elkezdődik (ezt is vizsgálni fogjuk).

Magyarországon a 4. évfolyamban a 2005/2006-os tanévtől az ország összes általános iskolájában (2012/13-tól nem kötelezően) készség- és képességvizsgálatra kerül sor, a vizsgált tényezők között az olvasás- és íráskészség – a szövegalkotás előfeltétele – is szerepel, a fogalmazási képesség azonban nem, bár egy-egy tesztkérdés a szövegalkotásra is vonatkozatható. (Az íráskészség az írásképre vonatkozik, nem a fogalmazásra.) Hasonló a helyzet a szlovákiai kilencedikesek tudásszintjének mérésére alkalmazott „Tesztelés 9” anyanyelvi részével, a magyarországi 6., 8. és 10. évfolyamos tanulók körében végzett országos felméréssel, valamint a 15 évesek körében végzett PISA felméréssel is. Természetesen nem arról van szó, hogy a szövegalkotó képesség kevésbé fontos, hanem arról, hogy tesztekkel nehezen mérhető.

A szövegalkotás mérése az iskolákban úgy történik, hogy a fogalmazásokat a tanárok érdemjeggyel minősítik. Szlovákiában és Magyarországon egyaránt öt jegy használatos, de Szlovákiában az egyes, Magyarországon az ötös a legjobb osztályzat. A magyarórakon íratott fogalmazásokat kétféle módon

szokás minősíteni: a) minden szempontot figyelembe véve egyetlen jeggyel, b) külön jeggyel osztályozva a tartalmat, a helyesírást és a külalakot. A fogalmazási képességre csak a tartalom vonatkozik, de az nem zárható ki, hogy a rosszul fogalmazó gyerekek kisebb gondot fordítanak a helyesírásra és/vagy a külalakra is. (A számítógéppel történő írás elterjedésével a helyesírás, a külalak, s maga a kézírás is egyre inkább veszít a jelentőségéből. Az már a jövő zenéje, hogy a beszédet írássá, az írást beszéddé alakító számítógépes programok fejlődése hogyan fogja érinteni az írást és az olvasást.) A tartalmat is több szempont szerint lehet értékelni, de ez csak a fogalmazások értékelésre irányuló kutatásokban fordul elő, az iskolákban nem szokás. Mi csak azt vizsgáltuk, hogy az iskolai osztályozás milyen tényezőktől függ.

A kutatáshoz nem használhattunk „hivatalos” dolgozatokat. Egyrészt a tanárok más-más címmel szoktak fogalmazásokat íratni, így nincs mód sem iskolák, sem osztályok közötti összehasonlításra, másrészt a kötelezően megíratott dolgozatokba és a tanulók családi adataiba való betekintés szabályokhoz kötött. Ezért – a kutatás első lépcsőjeként – a kiválasztott iskolák negyedikes tanulóinak osztályfőnökei, kérésünkre, három témában tanrenden kívüli fogalmazást íratnak a tanulókkal. A témák meghatározásának lehetősége (a címadás) alkalmas arra, hogy ne csak az osztályozást vizsgáljuk, hanem – érintőlegesen – a fogalmazások színvonalát befolyásoló tényezőket, a tanulók világszemléletét és nyelvhasználatát is. Mintavételre nem volt lehetőségünk, ezért – azzal a hipotézissel, hogy a kedvezőbb társadalmi-kulturális helyzetű iskolákban jobb lesznek az osztályátlagok – azt a megoldást választottuk, hogy két szélsőségesen különböző iskolacsoportot állítottunk szembe. Abból indultunk ki, hogy az említett magyarországi fel-

mérésekben a budapesti átlagpontszámok szinte minden vizsgálati tényezőnél magasabbak, mint a községek pontszámai, kivéve az írásmínőséget, amely olykor a községekben magasabb. (A PISA vizsgálat rangsoraiban vezető helyen álló három metropolisz, Sanghaj, Hong Kong és Szingapúr adatait ennek fényében kell értékelni.) Azt is figyelembe vettük, hogy a PISA felmérés szerint a szövegértés átlagpontszáma Magyarországon magasabb, mint Szlovákiában: 2012-ben Magyarország a 30., Szlovákia a 43. helyet foglalta el a vizsgált 65 ország, illetve országnyi metropolisz között. (Persze nem zárható ki, hogy a szlovákiai magyar tannyelvű iskolák előrébb végeztek volna.) Mindezek alapján a szlovákiai magyar tannyelvű iskolákat községekből választottuk ki, a másik csoportba pedig – a falusi nemzetiségi iskolákhoz képest elitiskolának számító – budapesti iskolákat soroltunk.

Szlovákiában, hogy a kétnyelvűség minél kevésbé befolyásolja az írásbeli szövegalkotást, olyan falvakból választottunk iskolákat, ahol viszonylag magas (több mint 85%) a magyar lakosság részaránya. A négy falu a következő: Alistál (Dolný Stal), Nádszeg (Trstice), Nyárasd (Topoľníky) és Pozsonyepérs (Jahodná). Alistál és Nyárasd a Csallóközben, Nádszeg a Mátyusföld szélén (a Kis-Duna északi oldalán) fekszik, Pozsonyepérs egyik része pedig a Kis-Duna bal, másik része a jobb partján terül el, de mind a négy község kevesebb, mint 20 kilométerre fekszik Dunaszerdahelytől. (Az alistáli református alapiskolára nem terjedt ki a vizsgálat.)

A négy budapesti általános iskola egyaránt Budán, a XII. kerületben található. (A Hegyvidéknek is nevezett budai kerület főként különleges közlekedési eszközeiről ismert: itt üzemel a Fogaskerekű vasút, a Gyermekvasút és a Libegő). A négy iskola a következő: ELTE Gyakorló Általános Iskola

és Gimnázium, Kós Károly Ének-zene Emeltszintű Általános Iskola, Német-völgyi Általános Iskola és Semmelweis Egyetem Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium. (Felmérésünk óta megszűnt az „ELTE Gyakorló” gimnáziumi részlege, a SOTE Gyakorlót a 2014/15 tanévtől a Semmelweis Egyetemről levált Testnevelési Egyetem tartja fenn, a „Kós” pedig a „Városmajori Gimnázium és Kós Károly Általános Iskola” tagintézménye lett.) A három évfolyamra kiterjedő magyarországi felmérés szerint a négy iskola beszédértésben elért átlagpontszáma, a hatodikosoknál és a nyolcadikosoknál is, évről évre meghaladja az országos átlagot és a fővárosi általános iskolák átlagát is. A kutatás idején a négy iskola közül háromban 2, egy iskolában pedig 3 negyedikes osztály volt, s bár egy gyengébbnek mondott osztály kihagyásához – a kontraszt fokozása céljából – hozzájárultunk, így is hét budapesti osztály vett részt a kutatásban négy falusi osztállyal szemben.

A három dolgozatcím a következő: a) Az én iskolám b) Hogyan érzem magam egy parkban mint valamilyen állat, növény vagy tárgy? c) Hogyan érzem magam mint külföldi látogató (ittthon vagy külföldön)?

„Az én iskolám” gyakorta alkalmazott dolgozatcím, s gyakori témája az öregdiákok és a nyugdíjba vonult tanárok visszaemlékezéseinek is. (Ady Endre „Üzenet egykori iskolámba” c. versében „Én iskolám” szerepel.). Ezzel a témával nem csupán egy leíró fogalmazás megoldását akartuk vizsgálni, hanem arra is kíváncsiak voltunk, hogy a tanulók miként vélekednek olyan kapcsolódó dolgokról, mint az iskolába járás, a tanulás vagy az iskolai barátságok, anélkül, hogy ezekre direkt módon rákérdeztük volna. (A nádszegi iskolában utóbb valamennyi felső osztály tanulóival megírták ezt a dolgozatot, egy másik témaként pedig a tanulóknak interjút kellett készíteniük a falu valamelyik prominens lakosával. A jobb dolgozatokat feltették az iskola honlapjára, így ezek az iskola és a falu népszerűsítését is szolgálják.)

A „Hogyan érzem magam egy parkban...” kezdetű cím egy Magyarországon kiadott fogalmazástankönyv feladatai között található. Ez a kérdés a tanulók ökológiai világszemléletére irányult, és – mintegy projektív tesztként – az érzelmek feltárását is szolgálta, ugyanis gyakori, hogy a gyerekek titkolják érzelmeiket, vagy a felnőttek erkölcsi kíváncsalmait próbálják megfo-

galmazni. (Kutatásunk előtt pár évvel a Kós Károly iskola akkori negyedikesének osztályfőnöke is íratott dolgozatot az iskolával és a parkkal kapcsolatban. A jobban sikerült fogalmazásokat kirakta az iskola faliújságjára. A kirakott dolgozatokat publikálási célból megkaptuk, így ezeket is hasznosítottuk. Kutatásunkat nagyrészt e dolgozatok inspirálták.)

A „Hogyan érzem magam mint külföldi...” kezdetű címet – a szerepjáték-szerű „parkos” téma mintájára – magunk alkottuk. A külföldi látogatásokkal kapcsolatos érzések, benyomások mellett arra is kíváncsiak voltunk, hogy a tanulók, határon innen és túl, miként viszonyulnak a külföldiekhez. Az osztályfőnököket megkértük, hogy a téma ismertetésekor közöljék a gyerekekkel, hogy nemcsak egy valóban megtörtént külföldi utazásukról írhatnak, hanem el is képzelhetnek egy látogatást akár külföldön, akár – külföldiként – otthon. Azok a tanulók, akik külföldről érkeztek valamelyik iskolába, a „látogató” szó elhagyásával általánosabb tapasztalataikat is megfogalmazhatták.

A négy szlovákiai iskolában 82 tanuló összesen 173 fogalmazást írt, a két szám eltérése abból adódik, hogy a gyerekek többsége három, kisebb része csak egy vagy két témát írt meg (a nádszegi iskolában az egyik témát – a külföldi látogatást – nem tudták beiktatni a tanrendbe). A négy budapesti iskolában – részben tanrendi okokból, részben a nagyobb tanuló létszám miatt – minden tanuló csak egy dolgozatot írt, így összesen 102 dolgozat született. (A dolgozatcímet a tanulók maguk választhatták ki az említett három cím közül.) A 184 felvidéki és budapesti tanuló együttesen 275 dolgozatot írt. Ha ehhez hozzávesszük a felhasznált régebbi Kós dolgozatokat is (27), akkor a feldolgozott fogalmazások száma durván 300-at tesz ki. A dolgozatok mintegy fele a parkos témáról szól, a témák népszerűségét azonban – a választási lehetőség miatt – jobban mutatják a budapesti arányszámok: parkos téma 70%, külföldi téma 20%, iskolai téma 10%. Az elbeszélő témák tehát jobban megmozgatták a gyerekek fantáziáját, mint az iskola leírása.

A kutatás második lépcsőjeként több szlovákiai és magyarországi alsós tanárral az összes dolgozatot értékeltetni akartuk, erre azonban a szükséges anyagiak híján nem került sor, ezért felkértünk néhány felvidéki tanárt, hogy „szívességből” osztályozza le a

nyárasdi iskolában és a Kós iskola egyik osztályában íratott dolgozatokat. Az általuk és az általunk adott érdemjegyek alapján – különféle matematikai módszerekkel – az osztályozást helyezettük górcső alá. (Az osztályozásért Marsal Krisztina, Presinszky Ildikó és Takács Zsuzsa nyárasdi, Bugár Henrietta és Krommel Gabriella negyedi, valamint Bojtor Ica, Hámoriné Makai Zsuzsanna és Sándor Éva budapesti pedagógusoknak tartozunk köszönettel.)

Az a hipotézisünk, miszerint a kedvezőbb társadalmi-kulturális helyzetű iskolák minden vizsgált osztályában jobbak lesznek az osztályátlagok, úgy tűnik, nem igazolódott. A dolgozatok elolvasása után, osztályzatok nélkül is látható volt, hogy némely falusi osztály jobb eredményt produkált, mint némely budapesti osztály. Bohóckodásnak nincs nyoma a dolgozatokban, így csak két dologra gondolhatunk: a) A fogalmazási készség – a művészi készségekhez hasonlóan – kevésbé függ a társadalmi-kulturális helyzettől, mint az íráskészség vagy a szövegértés. b) A négy felvidéki osztály jobb eredményeket produkál a szlovákiai országos átlagnál. (A 2013/14 tanévben az alistáli és a nyárasdi kilencedikes tanulók mindhárom tárgyból elért teszteredménye meghaladta az országos átlagot, a másik két iskola eredményéről nincsen friss adatunk, de 2009 és 2011 között a pozsonyeperjesi iskola eredményei is jobbak az átlagnál.)

A falusi és a budapesti dolgozatok összehasonlításánál, amennyire lehetett, figyelembe vettük, hogy a fogalmazások eltérő módon, néhol iskolai órán, másutt házi feladatként készültek. Több, iskolában írt dolgozatnál kimutatható a padtársak kommunikációja és egy-két osztályban a tanári ajánlás is, de csak a témaválasztást illetően, ami kevésbé befolyásolta a színvonalat, az otthon írt dolgozatoknál azonban, amint az várható volt, jelentős a szülők vagy más felnőttek által írt, átdolgozott vagy kijavított írásművek aránya. Két osztályban – tanároktól, szülőktől, tanulóktól kapott információk és a dolgozatok elemzése alapján – ez az arány meghaladja a 25%-ot. „Ügyeskedések” persze a kompetenciavizsgálatoknál is előfordulnak, nem véletlenül akarják az ellenőrzést megszigorítani. Az eredmények megkérdőjelezhető módon történő feljavítását alighanem a bridzversenyeken alkalmazott mobil válaszfalakkal sem lehetne teljesen kiszűrni. Ha egy iskola a megszűnés szélén áll,

akkor az is előfordulhat, hogy a legrosszabb tanuló lebetegszik a teszteléskor, és más ül be helyette.

Azt a feltételezésünket, hogy a négy, zömmel magyar lakta faluban a kétnyelvűség kevésbé befolyásolja az írásos szövegalkotást, mint a szórvány nyelvterületeken, igazolta a kutatás, ugyanis a dolgozatokban alig fordul elő ún. kontaktus jelenség (a magyarországi köznyelvben nem használatos idegen szavak, grammatikai sajátosságok stb.) A tanulók élő beszédében több az ilyen jelenség, de az a tény, hogy ezeknek alig van nyomuk a dolgozatokban, arra utal, hogy a gyerekek (még) ismerik a megfelelő magyar szót is, bár ez sem mindig elegendő. Alistálon például a rendetlenségre azt szokták mondani, hogy „bordel”, ami magyarul bordélyt jelent, Magyarországon azonban azt mondják a rumlira, hogy kupleráj.

A dolgozatokban sajnos alig van nyoma a csallóközi-szigetközi nyelvjárásnak is. (A „Szlovákiai magyar nyelv-

járások” c. nyitrai egyetemi tankönyv szerint a nyelvjárás-csoporthoz tartozik a Mátusföld Vágtól nyugatra eső része, tehát Násdszeg és Pozsonyepertes környéke is, viszont nem tartozik hozzá a Csallóköz ÉNy-i sarka, amely a Szentkörnyéki nyelvjárás-sziget része.) Mindössze három dolgozatban találkoztunk nyelvjárási szóval, mindháromban „ömelet” szerepel a köznyelvi „emelet” helyett. A gyerekek beszédében persze más nyelvjárási szavak is előfordulnak (pl. a köznyelvi onnan-onnét-nek megfelelő „onnand-onnénd). Arra is van példa, hogy ugyanaz a gyerek hol a köznyelvi, hol a nyelvjárási változatot használja, ami – ellentétben a többségi nyelv szavaival – alighanem az elhagyás előtti stádium.

Mind a nyelvjárási, mind a magyarországi köznyelvben nem használatos idegen szavak (pl. tunel=alagút, bufet=büfé) a násdszegi dolgozatokban fordulnak elő leggyakrabban. Ez a párosulás a magyar köznyelvtől elzártabb falvakra jellem-

ző, ami Násdszegről aligha mondható el. Talán az lehet az (egyik) ok, hogy az iskolaépület „ömelet”-én szlovák nyelvi tagozatos iskola működik.

Az egyik nyárasdi negyedik ezt írta a külföldi látogatással kapcsolatos fogalmazásában: „A szüleim sokat járnak a közeli külföldi országba, szóval Győrbe. (...) Ugye, az ottani magyarok szépen beszélnek (már aki – a szerk.), és más a szokijetésük is. Én meg mint egy falusi legényke kértem egy horcsicás hot dogot. Az eladó csak nagyokat mosolygott, anyukám egy picit szégyenkezve fizetett, próbálta magyarázni, hogy nálunk más szavakat használnak.” Az eladó nem tudta, hogy a „horcica” mustárt jelent, de feltehetően azt sem, hogy a „hot dog” meg annyit tesz, hogy forró kutya. A „horcsicás hot dog” a nyelvi sovinizmus és a globális üzleti érdekek párosulásának szimbóluma.

Folytatjuk

Jurík Tünde – Rábai Nikolett – Balla István – Viczay Ildikó

Jurík Tünde: UKF Nyitra, KETK, Pedagógusképző Intézet, egyetemi docens;
e-mail: tjurikova@ukf.sk

Viczay Ildikó, UKF Nyitra, KETK, Pedagógusképző Intézet, egyetemi adjunktus;
lakhely: Pozsony, e-mail: iviczayova@ukf.sk

Balla István: UKF Nyitra, KETK, Pedagógusképző Intézet, intézetvezető,
egyetemi adjunktus; e-mail: sballa@ukf.sk

Rábai Nikolett

A szem a lélek tükre

Az ember érzékszervein keresztül kapcsolódik az őt körülvevő világegyetemhez.

Az emberi szem a legbonyolultabb felépítésű fényérzékelő berendezés, érzékszerveink közül talán az egyik legfontosabb, mely nagy mennyiségű információt közvetít a világról. Lehetővé teszi a látást, a felismerést, a környezetünkben lévő tárgyakra és emberekre való reagálásunkat, illetve régi emlékek felidézését.

Szemünk kétfajta védelemben részesül. Elsősorban a szemhéj és a szempillák nyújtanak védelmet, mivel

meggátolják az ártalmas részecskék bejutását a szembe. Másodsorban pedig a könny óvja a szemet, hiszen véd a fertőzésektől, és csiraóljó jellege is van. Ennek ellenére a szem külső része mégis könnyen fertőződhet: árpa vagy kötőhártya-gyulladás formájában.

A *kötőhártya-gyulladás* a szemhéjak belsejét borító vékony nyálkahártyaréteg gyulladását jelenti. Kellemetlen, de nem olyan súlyos probléma. Nem károsítja a szemet, néhány nap alatt magától gyógyul. A szem belső részeit érő fertőzés sokkal súlyosabb helyzetet eredményez.

A leggyakoribb szembetegségek:

Rövidlátás: A rövidlátók a közeli tárgyakat élesen látják, a távolabbi tárgyakat azonban csupán elmosódva érzékelik. A problémát a szemgolyó anatómiai hibái okozhatják, melyet homorú lencsével tudunk korrigálni. Ma már lehetőség van rá, hogy lézersebészeti úton kezeljék ezt a hibát.

Távollátás: Ilyen esetben az ember a távoli tárgyakat élesen látja, a közeliiket viszont nem. Időseknél gyakrabban alakul ki, mert náluk a lencsék kevésbé elasztikusak.

Szürkehályog: Ez esetben a lencsék homályosak, zavarják az éleslátást. Leggyakoribb oka az öregedés. Általában mindkét szemben jelentkezik, de az egyikén mindig súlyosabbak a tünetek. Ritkán okoz vakságot.

Zöldhályog: A látóideg ez esetben azon a ponton sérül meg, ahol az ideg kilép a retinából. A károsodás a szemgolyó folyadékainak megemelkedett nyomásából származik. A kezeletlen zöldhályog vaksághoz vezethet, de a rendszeresen ellenőrzött betegség jól kezelhető.